

กลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอนูนตาล จังหวัดเชียงราย
Strategy for Engagement between Temples and Communities in Tumbon Ta,
Khuntan District, Chiang Rai Province

พระอนุภทร เขมวรเมธี (คิดรักเมือง) | Phra Anuphat Khemaworamethe (Kidrakmuang)^{1*}
นาวัน พรหมใจสา | Nawin Promjisa²
วิกรม บุญนุ่น | Vikram Boonnoon³

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับ 1) สภาพปัญหาการมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอนูนตาล จังหวัดเชียงราย 2) จัดทำร่างกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชนตำบลต้า อำเภอนูนตาล จังหวัดเชียงราย และ 3) ประเมินกลยุทธ์ว่ามีความเหมาะสมกับวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอนูนตาล จังหวัดเชียงราย เป็นการวิจัยเชิงประยุกต์ที่ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพโดยศึกษาเอกสารสำคัญที่เกี่ยวข้องแบบสอบถามและการสนทนากลุ่มพบว่า

1. สภาพปัญหาการมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชนตำบลต้า อำเภอนูนตาล จังหวัดเชียงราย พบว่า วัดขาดการสื่อสารในด้านเทคโนโลยีที่ถูกต้องและทันสมัย ส่งผลให้วัดถูกลดบทบาทหน้าที่ในการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมต่อสังคม และอีกปัญหาหนึ่งเกิดจากชุมชนมีการสื่อสารและมีกิจกรรมอื่น ๆ ที่ดีกว่าการเข้าวัดจึงทำให้เกิดปัญหาทางสังคมตามมา

2. การจัดทำร่างกลยุทธ์พบว่า กลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอนูนตาล จังหวัดเชียงราย จากการวิเคราะห์ SWOT Analysis พบว่า จากตารางการแสดง Matrix ที่ได้จากผลการประเมินกำหนดค่าเฉลี่ยของกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอนูนตาล จังหวัดเชียงราย ค่าเฉลี่ยสูงสุดอยู่ระหว่างจุดแข็งกับโอกาสซึ่งตัดกันที่ 1.5,1

3. ผลการประเมินกลยุทธ์การมีส่วนร่วม พบว่า ความคิดเห็นเกี่ยวกับกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอนูนตาล จังหวัดเชียงราย โดยประชาชนเป็นผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ภาพรวมของการมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก และความคิดเห็นเกี่ยวกับกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอนูนตาล จังหวัดเชียงราย โดยพระสงฆ์เป็นผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่า ภาพรวมอยู่ในระดับมากเช่นเดียวกัน

รุก ความมุ่งมั่นในเรื่อง การพัฒนาส่งเสริมการมีส่วนร่วมโดยวัดและชุมชน กับการพัฒนากระบวนการสื่อสารเทคโนโลยีที่ถูกต้องและเหมาะสม

รับ ความมุ่งมั่นในเรื่อง การสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ที่นำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างแท้จริง

ปรับตัว ความมุ่งมั่นในเรื่อง การส่งเสริมให้วัดและชุมชนปรับตัวเข้าหากันเพิ่มขึ้น เนื่องจากการทำงานหรือกิจกรรมบางอย่างไม่สอดคล้องการมีส่วนร่วม และการต่อยอดองค์ความรู้อนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีนำไปใช้ประยุกต์การมีส่วนร่วม

ถอนตัว ความมุ่งมั่นในเรื่อง การปรับตัวหรือการสร้างแรงจูงใจของการมีส่วนร่วมในแผนของรัฐ

คำสำคัญ: กลยุทธ์, การมีส่วนร่วม, วัด, ชุมชน

^{1*} ผู้ประพันธ์อันดับแรก นักศึกษาปริญญาโท สาขาพุทธศาสตร์การพัฒนาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

² ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

³ ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

Abstract

The purposes of this research were to study the problem of engagement between temples and communities in Tumbon Ta, Khuntan District, Chiang Rai Province, to create a strategy for engagement between temples and communities, and to evaluate the suitability of the strategy. The research instruments used for data collection included interview forms, and questionnaires. The collected data was then analyzed by using content analysis, percentage, mean, and standard deviation.

The findings of this research were as follows:

1. Firstly, the problem of engagement between temples and communities in Tumbon Ta, Khuntan District, Chiang Rai Province is temples lack of communication in the correct and modern technology; therefore, temples were reduced to the roles of society. Another problem is caused by the fact that communities have other activities than entering temples.

2. Secondly, the creation of the strategy found that a strategy for engagement between temples and communities in Tumbon Ta, Khuntan District, Chiang Rai Province enabled sustainable participation. Temples and communities work together and organize activities related to local cultures and traditions at full capacity. In addition, temples and communities create understanding and lead to sustainable participation as well.

3. Lastly, the evaluation of strategy for engagement found that opinions about strategy for engagement were mixed in Tumbon Ta, Khuntan District, Chiang Rai Province. People found that overview of strategy for engagement at a high level. By monks, it found that overview of strategy for engagement at a high level as well.

Keywords: Strategy, Participation, Measurement, Community

บทนำ

วัดกับชุมชนมีความสัมพันธ์ที่มีระยะเวลามาอย่างยาวนานควบคู่กับสังคมไทย เป็นบ่อเกิดของศิลปวัฒนธรรมที่งดงาม และเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดบรรทัดฐานทางสังคมที่คอยควบคุมความประพฤติให้อยู่ในแนวคิดของหลักศีลธรรมและการปฏิบัติ ที่สำคัญวัดยังเป็นศูนย์รวมทางคติทางความเชื่อและความศรัทธาในหลาย ๆ เรื่อง เช่น การศึกษาของคนในสังคมและชุมชนให้กับพระภิกษุ สามเณร รวมถึงคฤหัสถ์ทั่วไป นอกจากนั้นยังเป็นสถานที่ประชุมการทำการอื่น ๆ ของคนในชุมชนอีกด้วย ดังที่ พระมหากฤษฎา นันทเพชร (2540: 2) กล่าวว่า ในอดีตสังคมไทยมีการเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและวัดมีลักษณะที่เหนียวแน่น ครอบคลุมทุกชั้นวรรณะ ตั้งแต่กษัตริย์จนถึงราษฎร ดูได้จากกรณีตัวอย่างการบวชเรียนในสมัยอดีต จนมีชนชั้นนำที่จบมาจากวัดมีจำนวนมากเข้ามาทำประโยชน์ให้กับสังคมอย่างมากมาย รวมถึงเป็นสถานที่สงเคราะห์และอนุเคราะห์แก่ประชาชนในชุมชนที่คอยให้ความรู้ปลูกฝังการพัฒนาคนไปป้อนให้กับสังคม วัดจึงมีบทบาทเป็นพื้นที่ทางสังคม และเป็นที่พักพิงอาศัย เป็นประโยชน์ต่อชุมชนเป็นอย่างมาก ส่วน ทนงชัย บุรณพิสุทธิ์ (2545: 4) กล่าวว่า วัดในพระพุทธศาสนา มีความสำคัญรวมถึงวิถีชีวิตวัฒนธรรม และชุมชนไทยมีความผูกพัน ตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาโดยมีวัดเป็นศูนย์กลาง และสัญลักษณ์ แห่งความเป็นอารยธรรมของสังคมไทย ซึ่งวัดในอดีตนอกเหนือจากจะเป็นสถานที่ในพระพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นสถานที่เรียนบาลี นกธรรม รวมถึงเป็นสถานที่แสดงวาทกรรมทางการเมืองการอภิปราย การไต่สวน รวมถึงเป็นสถานที่เลือกตั้งผู้นำทางท้องถิ่น และสถานที่ศึกษาแสดงทางศิลปวัฒนธรรมให้กับกุลบุตร และประชาชนทั่วไป จนกระทั่งเป็นที่ยอมรับของหน่วยงานทางราชการอื่น ๆ ส่วนพระไพศาล วิสาโล

(2534: 2) กล่าวว่า วัดและชุมชนในไทยเริ่มรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาในช่วง 100 ปีที่ผ่านมา โดยเริ่มจากการพัฒนาสังคมเมืองไปสู่สังคมชนบท ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงและความสับสนวุ่นวายของสังคม พร้อมกับการลดบทบาทของวัดลดลง วัดจำนวนไม่น้อยจึงหมดคุณค่า การพึ่งพาอาศัยกันเอื้อเพื่อพระสงฆ์กับชาวบ้านมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเหมือนเช่นในอดีต วัดกับชุมชนหรือบ้านจึงมีช่องว่างต่อกันเป็นเหตุให้คุณค่าแท้ที่เต็มไปด้วยความงดงามทางศีลธรรมและจริยธรรมลดลงตามไปด้วย นอกจากนั้นยังเป็นการซ้ำเติมชาวบ้านให้ได้รับความทุกข์ยากเข้าไปอีก โดยเฉพาะการหาที่พึ่งหรือสรณะความสงบทางกายและใจ ดังนั้น ในปัจจุบันวัดกับชุมชนประสบกับปัญหาการมีส่วนร่วมโดยขาดความสัมพันธ์ เช่น การหันไปหาทางเลือกใช้เทคโนโลยี ที่ทำให้บทบาทจารีตและความเชื่อความสามัคคีลดลง โดยจะเห็นได้จากการมีส่วนร่วม โดยเฉพาะการดำเนินชีวิตที่มีความรวดเร็ว สะดวกสบายขึ้น การใช้เทคโนโลยีการสื่อสารในการติดต่อ ทำให้วัฒนธรรม กฎหมาย ความเชื่อ จารีต และสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตถูกกลืนและจะหายไปในอนาคต ในปัจจุบันวัดและชุมชน ตำบล อำเภอ ขุนตาล จังหวัดเชียงราย เป็นตำบลหนึ่งที่ถูกรับการพัฒนาแบบด้านเดียว คือการพัฒนาแบบพึ่งคำสั่งของรัฐและการคุกคามในด้านอื่น ๆ และขาดองค์ความรู้การมีส่วนร่วมที่แท้จริง ซึ่งมีวัดจำนวน 11 วัด และชุมชนมีจำนวน 20 ชุมชน เพราะฉะนั้น กลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน เป็นเรื่องที่ต้องตระหนักและให้ความสนใจของสังคมไทย เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา จัดทำร่าง และประเมิน สู่การพัฒนาสังคมให้ยั่งยืนสืบไป

การทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัยได้มุ่งการศึกษาเรื่อง กลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบล อำเภอ ขุนตาล จังหวัดเชียงราย โดยอาศัยแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชนของ Hamel and Prahalad (1994: 63-76) แก่นของกลยุทธ์คือการตั้งโจทย์จากคำถามเพื่ออนาคต และเลือกสร้างความสามารถใหม่อย่างมุ่งมั่น ในอีกด้านหนึ่ง กลยุทธ์คือการสร้างทางเลือกที่จะทำหรือไม่ทำในสิ่งที่ตัวเองไม่เลือก ในที่สุดกลยุทธ์คือการลดความเสี่ยงที่จะไม่บรรลุเป้าหมาย เมื่อกล่าวถึงกลยุทธ์ในปัจจุบันอาจสร้างกลยุทธ์ภายใต้มุมมองตั้งแต่ 1. การแบ่งผลประโยชน์ (Fair Share) ด้วยการตอบสนองผู้เกี่ยวข้องโดยลำดับความสำคัญของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อให้เล่นให้ถูกเกม (Right Game) 2. ความเป็นพลวัต หรือ Dynamics ภายใต้การเปลี่ยนแปลง ต้องเข้าใจความยืดหยุ่นและความสมมาตร (Symmetry) ทั้งภายในและภายนอก 3. การพัฒนาและสร้างความสามารถใหม่ให้ตรงกับสภาพแวดล้อมและความต้องการลูกค้าที่เปลี่ยนไป และ 4. การสร้างการเติบโตต่อเนื่อง

จากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ความหมายของกลยุทธ์ จากแนวคิดดังกล่าวแล้วสามารถสรุปได้ว่า กลยุทธ์หมายถึงวิถีทางข้อกำหนดที่องค์กรสมควรปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้น ภายใต้ข้อจำกัดของสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก และขีดความจำกัดขององค์กร ซึ่งสามารถเอาชนะคู่แข่งได้โดยการเปลี่ยนจุดอ่อนมาเป็นจุดแข็ง สามารถพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาสให้อยู่เหนือคู่แข่ง บรรลุตามวิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์ซึ่งมาจากปัญหาหรือความต้องการขององค์กรนั้น

แนวคิดเกี่ยวกับชุมชน จีรพรรณ กาญจนะจิตรา (2530) ให้ความหมายว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มบุคคลหลาย ๆ กลุ่มมารวมกันอยู่ในอาณาเขต และภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับอันเดียวกัน มีการสังสรรค์กัน มีความสนใจร่วมกัน มีผลประโยชน์คล้าย ๆ กัน มีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกันอย่างง่าย ๆ เช่น ภาษาพูด ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือพูดอีกอย่างหนึ่งคือ มีวัฒนธรรมร่วมกัน

แนวคิดศาสนาและความสัมพันธ์ในระบบความเชื่อของสังคมไทย จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ (2540: 102) ศาสนาหมายถึง การเอาหลักความเชื่อและการปฏิบัติทุกอย่างของบุคคลในสังคม ซึ่งดำเนินไปในระบบเดียวกัน กล่าวคือสมาชิกโดยส่วนใหญ่ยอมรับหลักการและระเบียบประเพณีและการปฏิบัติหลักการในแนวที่ไม่แตกต่างกันเลย เพราะฉะนั้นศาสนาในแง่นี้จึงเป็นความเชื่อและการปฏิบัติร่วมกัน หรือเป็นระบบความเชื่อและการปฏิบัติหนึ่งอย่างเดียวกัน โดยมีการปฏิบัติทั้งโลกนี้และโลกหน้า

นอกจากนี้ผู้วิจัยได้มีการศึกษาค้นคว้าถึงผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

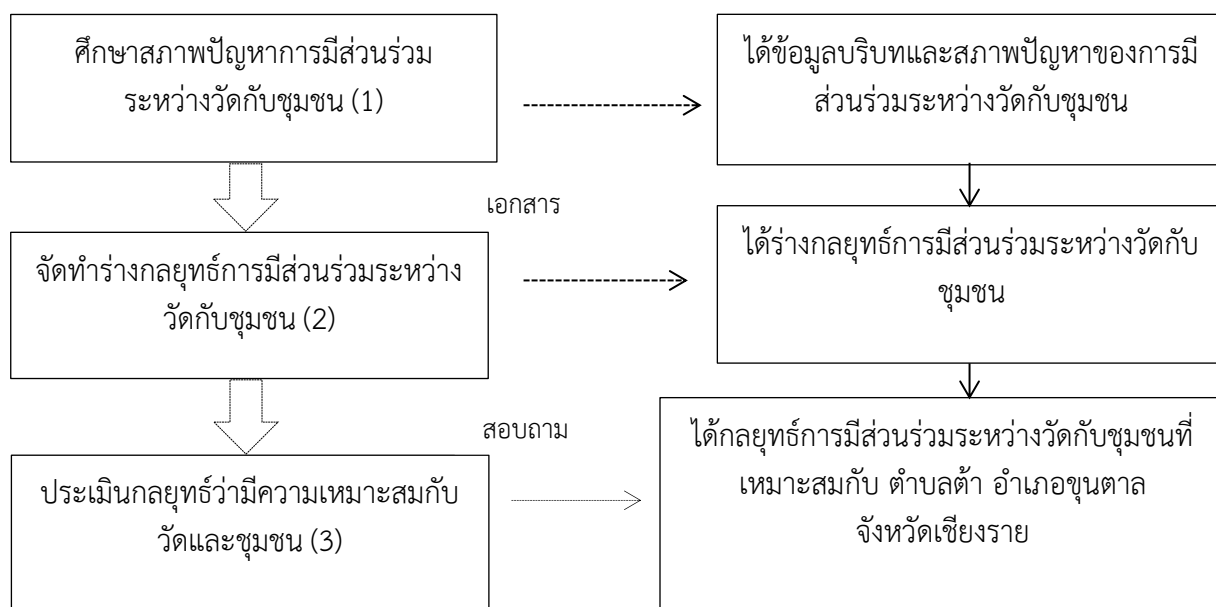
พระครูอุดมธรรมนิเทศ, ดร. (2558: 150) กระบวนการมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการกระทำประชาชนที่สมัครใจเข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมกันทำกิจกรรมหรือการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามทิศทางที่ต้องการประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรมกลุ่มในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งหรือทุกขั้นตอน โดยร่วมกันคิดหาแนวทางวิธีการในการดำเนินงาน ร่วมกันดำเนินการ ร่วมในการกำหนดการเปลี่ยนแปลง หรือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ร่วมติดตามการดำเนินงานในกิจกรรมที่ร่วมกันทำรวมทั้งประโยชน์จากกิจกรรมนั้นด้วย สอดคล้องกับ ศุภสวัสดิ์ ชัชวาล (2545: 41-42) กล่าวว่า แนวคิดในการมีส่วนร่วมในการเข้ามามีส่วนร่วมรับผิดชอบมักจะเกิดขึ้นจากสาเหตุหลัก 3 ประการด้วยกันคือ

1. ความสนใจและความกังวลร่วมกันของส่วนรวม
2. ความเดือดร้อนและได้พึงพอใจร่วมกันที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น มุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม วางแผน และลงมือกระทำร่วมกัน
3. การตกลงร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่ถึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันจะทำให้เกิดความคิดริเริ่มการทำการสนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรม

จากการศึกษาเอกสารพบว่า ปัญหาของการมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชนนั้นเกิดจากการที่ขาดการสื่อสาร และการดำรงชีวิตของชุมชนที่มีความแตกต่างกันไปตามสภาพของระยะเวลาและวิถีชีวิตที่เร่งรีบและในยุคปัจจุบัน ซึ่งในปัจจุบันบางชุมชนก็ต้องเผชิญต่อพิษจากเศรษฐกิจ และโรคระบาด ทำให้เกิดความห่างเหินการมีส่วนร่วม และในที่สุดจึงนำไปสู่ปัญหาทางสังคมต่าง ๆ ที่ยากจะแก้ไข

กรอบแนวคิดงานวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดดังนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน
2. เพื่อจัดทำร่างกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลตำ อำเภอบุนตาล จังหวัดเชียงราย
3. เพื่อประเมินกลยุทธ์ว่ามีความเหมาะสมกับวัดและชุมชน ตำบลตำ อำเภอบุนตาล จังหวัดเชียงราย

วิธีดำเนินการวิจัย

ดำเนินงานกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอนาตาล จังหวัดเขียงราย ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาวิจัยดังนี้

ตารางที่ 1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

จำนวนประชากรกลุ่มตัวอย่าง (แผนพัฒนาสามปี เทศบาลตำบลต้า, 2564 และแผน อบต.ต้า, 2563)

หมู่บ้าน	จำนวนประชากรจริง	การคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่าง	จำนวนประชากรกลุ่มตัวอย่าง
บ้านดำนาล้อม	1,350	$1,350 \times 381 / 8256$	62
บ้านดำนน้ำอิง	860	$860 \times 381 / 8256$	40
บ้านด้าหลวง	2,781	$2,781 \times 381 / 8256$	128
บ้านด้ากลาง	923	$923 \times 381 / 8256$	43
บ้านด้าหัวฝาย	695	$695 \times 381 / 8256$	32
บ้านพระเนตร	113	$113 \times 381 / 8256$	51
บ้านห้วยโป่ง	534	$534 \times 381 / 8256$	25
รวม	8,256		381

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสอบถาม
2. แบบสัมภาษณ์
3. การสนทนากลุ่ม
4. การวิเคราะห์ SWOT Analysis

3. การรวบรวมข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการแจกสอบถาม โดยผู้วิจัยต้องนำแบบสอบถามให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงของแบบสอบถาม เมื่อได้แบบสอบถามจึงลงพื้นที่ด้วยตัวเองและชี้แจงต่อผู้สอบถาม คือ พระสงฆ์และประชาชนภายในตำบลต้า อำเภอนาตาล จังหวัดเขียงราย โดยชี้แจงวัตถุประสงค์ในการรวบรวมข้อมูลอย่างละเอียดให้พระสงฆ์และประชาชนทราบก่อนการดำเนินการตอบแบบสอบถาม เมื่อได้แบบสอบถามทั้งหมดแล้วจึงนำไปวิเคราะห์ SWOT Analysis

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ประกอบด้วย การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

การวิเคราะห์การสนทนากลุ่ม เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาและสรุปประเด็น (Thematic Analysis) ต้องตรงกับคำถามและการวิจัยและวัตถุประสงค์

ผลการวิจัย

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลวิจัยเรื่องกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอนาตาล จังหวัดเขียงราย ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ ตามกรอบแนวคิดวิจัย โดยผู้วิจัยแบ่งการนำเสนอเป็น 3 ตอน ตอนที่ 1. ศึกษาสภาพปัญหาการมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอนาตาล จังหวัด

เชียงราย ตอนที่ 2. จัดทำร่างกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย และตอนที่ 3. การประเมินกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย

สรุปตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาถึงสภาพปัญหาการมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอขุนตาล จังหวัดเชียงราย

ตารางที่ 1

จำนวนร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวนเพศ สถานภาพ ระดับการศึกษา อาชีพ และศาสนา

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
1. เพศ		
ชาย	132	52.8
หญิง	118	47.2
2. สถานภาพ		
สมรส	89	35.6
โสด	99	39.6
หย่าร้าง/แยกกันอยู่	62	24.8
3. ระดับการศึกษา		
ต่ำกว่าปริญญาตรี		66.8
ปริญญาตรี	70	28.0
สูงกว่าปริญญาตรี	12	4.8
อื่น ๆ	1	0.4
4. อาชีพ		
ราชการ	27	10.8
ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ	35	14.0
เกษตรกร	102	40.8
ค้าขาย	45	18.0
อื่น ๆ	41	16.4
5. ศาสนา		
พุทธ	248	99.2
คริสต์	2	0.8

จากตารางที่ 1 พบว่า ผู้ตอบส่วนใหญ่ เป็นเพศชาย ร้อยละ 52.8 รองลงมา เพศหญิง ร้อยละ 47.2 สถานภาพส่วนมากโสด ร้อยละ 39.6 รองลงมาสมรส 35.6 และหย่าร้าง/แยกกันอยู่ 24.8 ระดับการศึกษามากที่สุด ต่ำกว่าปริญญาตรี ร้อยละ 66.8 รองลงมา ปริญญาตรี ร้อยละ 28.0 สูงกว่าปริญญาตรี ร้อยละ 4.8 และ อื่น ๆ ร้อยละ 0.4 อาชีพส่วนมาก เกษตรกร ร้อยละ 40.8 รองลงมา ค้าขาย ร้อยละ 18.0 อื่น ๆ ร้อยละ 16.4 ลูกจ้างรัฐวิสาหกิจ ร้อยละ 14.0 และ ราชการร้อยละ 10.8 การนับถือศาสนาส่วนใหญ่ นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 99.2 รองลงมา นับถือศาสนาคริสต์ ร้อยละ 0.8

พบว่า สภาพปัญหาของการมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน จากพระสงฆ์และประชาชน จำนวน 381 รูป/คน ระหว่างวันที่ 25-29 มกราคม 2564 และได้นำข้อมูลมาเทียบเคียงกับเอกสารแล้ว ทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาการมีส่วนร่วมดังนี้ 1. ความห่างเหินของการมีส่วนร่วมเพราะเทคโนโลยีที่มีความทันสมัยเข้ามาแทนที่ 2. การไม่ใช้เทคโนโลยีให้เกิดประโยชน์ในการสร้างกลยุทธ์การมีส่วนร่วม 3. การเข้ามาตรวจสอบของการทำงานของชุมชน หละหลวม และขาดความเข้าใจในการเข้ามาตรวจสอบ 4. อำนาจรัฐแบ่งและกระจายการมีส่วนร่วมวัดและชุมชนไม่ดีเท่าที่ควร การแบ่งแยกให้ชุมชนออกจากวัด เพราะในอดีตการบริหารชุมชนต้องมีวัดควบคู่ด้วย

สรุปตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อจัดทำร่างกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ตารางที่ 2

ข้อ	ข้อความ	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	ความหมาย
1.	วัดกับชุมชนมีความเข้าใจและสามัคคีกัน	4.76	0.42	มาก
2.	บรรยากาศในการทำงานระหว่างวัดกับชุมชนเอื้อต่อการสร้างการมีส่วนร่วม	4.56	0.53	มาก
3.	ความสะดวกในการเข้าร่วมกิจกรรมที่วัดและชุมชนจัดขึ้น	4.70	0.46	มาก
4.	การได้เรียนรู้ถึงการมีส่วนร่วม	4.56	0.52	มาก
5.	การแสดงออกในการแสดงความคิดเห็น	4.60	0.52	มาก
6.	การทำงานเกิดการมีส่วนร่วมและทันสมัย	4.52	0.54	มาก
7.	วัดและชุมชนเกิดการมีส่วนร่วมบ่อยครั้งและต่อเนื่อง	4.66	0.48	มาก
8.	เกิดการประชาสัมพันธ์ กระจายข้อมูลข่าวสารให้รับรู้ และอย่างทั่วถึง	4.62	0.49	มาก
9.	กิจกรรมที่วัดในภาพรวม ตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างวัดกับชุมชน	4.69	0.47	มาก
10.	วัดกับชุมชนเป็นผู้รับผลประโยชน์ร่วมกัน	4.65	0.53	มาก
11.	ประเมินผลการมีส่วนร่วมโดยเน้นทุกคนร่วมในการทำงาน	4.70	0.47	มาก
ค่าเฉลี่ยรวม		4.62	0.49	มาก

จากตารางที่ 2 พบว่า ข้อมูลความคิดเห็นเกี่ยวกับกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.62$) เมื่อเรียงตามรายประเด็นพบว่า ค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ วัดกับชุมชนมีความเข้าใจกันและสามัคคีกัน ($\bar{X} = 4.75$) รองลงมา กิจกรรมที่วัดในภาพรวม ตอบสนองต่อปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างวัดกับชุมชน และประเมินผลของการมีส่วนร่วมโดยเน้นทุกคนมีส่วนร่วมในการทำงาน ($\bar{X} = 4.69$) เท่ากัน และความสะดวกในการเข้าร่วมกิจกรรมที่วัดและชุมชนจัดขึ้น ($\bar{X} = 4.68$)

พบว่า 1. สภาพกลยุทธ์การมีส่วนร่วมในอดีตใช้การกระจายข่าวแบบการสนทนา ขาดการสื่อสารที่ชัดเจน แม่นยำ ทำให้กลยุทธ์การมีส่วนร่วมเข้าไม่ถึง เข้าถึงเฉพาะคนบางกลุ่ม เกิดคนจำนวนน้อยที่เข้าไปมีส่วนร่วม 2. กลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชนที่พัฒนาขึ้นใหม่คือ การพึ่งพาเทคโนโลยี การสื่อสาร และการใช้นวัตกรรมที่ทันสมัย ที่มีความชัดเจนรวดเร็ว เข้าใจง่ายต่อการเข้ามามีส่วนร่วม ประหยัดเวลา และสามารถเข้ามาได้ทุกเพศทุกวัย 3. กลยุทธ์การมีส่วนร่วมจัดทำขึ้นเน้นการจัดทำขั้นตอนต่างๆ ให้ชัดเจนทั่วถึง และประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมมากที่สุด 4. วัดกับชุมชนสามารถติดต่อสื่อสาร ประชาสัมพันธ์กิจกรรมงานต่าง ๆ โดยพัฒนาใช้เทคโนโลยี เช่น อินเทอร์เน็ต บนมือถือ โปรแกรม Facebook, Line แทนที่จะเป็นศาลาการเปรียญอย่างในสมัยก่อน

สรุปตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อประเมินกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอนาตาล จังหวัดเขียงราย

ตารางที่ 3

ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก	จุดแข็ง S	จุดอ่อน W
โอกาส (O)	SO (รุก)	WO (ปรับตัว)
	- การพัฒนาส่งเสริมการมีส่วนร่วมโดยวัดและชุมชน - การพัฒนากระบวนการสื่อสารเทคโนโลยีที่ถูกต้องและเหมาะสม	- การส่งเสริมให้วัดและชุมชนปรับตัวเข้าหากันเพิ่มขึ้น เนื่องจากการทำงานหรือกิจกรรมบางอย่างไม่สอดคล้องกับการมีส่วนร่วม - การต่อยอดองค์ความรู้อนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีนำไปใช้ประยุกต์การมีส่วนร่วม
อุปสรรค (T)	ST (รับ)	WT (ถอนตัว)
	- การสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชนที่นำไปสู่การปฏิบัติ	- การปรับตัวหรือการสร้างเสริมแรงจูงใจของการมีส่วนร่วมในแผนพัฒนาของรัฐบาล

การวิเคราะห์ประเด็นยุทธศาสตร์

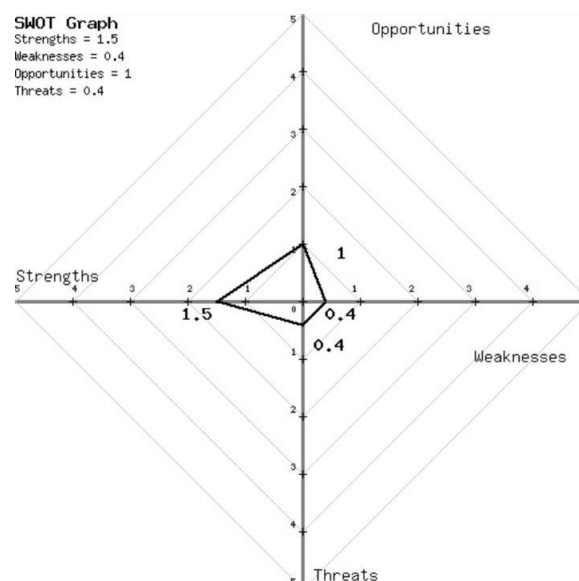
รุก หมายถึง การพัฒนาส่งเสริมการมีส่วนร่วมโดยวัดและชุมชน และการพัฒนากระบวนการสื่อสารเทคโนโลยีที่ถูกต้องและเหมาะสม

รับ หมายถึง การสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชนที่นำไปสู่การปฏิบัติ

ปรับตัว หมายถึง การส่งเสริมให้วัดและชุมชนปรับตัวเข้าหากันเพิ่มขึ้น เนื่องจากการทำงานหรือกิจกรรมบางอย่างไม่สอดคล้องกับการมีส่วนร่วม และการต่อยอดองค์ความรู้อนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีนำไปใช้ประยุกต์การมีส่วนร่วม

ถอนตัว หมายถึง การปรับตัวหรือการสร้างเสริมแรงจูงใจของการมีส่วนร่วมในแผนพัฒนาของรัฐบาล

ภาพที่ 1 การจัดทำ Matrix กำหนดค่าเฉลี่ยกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอนาตาล จังหวัดเขียงราย

จากภาพที่ 1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า Matrix ที่ได้ผลจากการประเมินค่าเฉลี่ยกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอบุณฑล จังหวัดเชียงราย ค่าเฉลี่ยสูงสุดอยู่ระหว่าง Strengths และ Opportunities ซึ่งตัดกันที่ 1.5,1 ดังนั้นกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอบุณฑล จังหวัดเชียงราย อยู่ในสถานการณ์ที่มีจุดแข็ง คือในวัดกับชุมชนซึ่งอยู่นอกตัวเมืองของจังหวัดที่มีสภาพเป็นชนบท ถึงแม้ว่าจะได้รับพัฒนาแล้ว การแข่งขันในการครองชีพน้อยกว่าคนในตัวเมือง และภายในชุมชนยังมีความสามัคคีกัน จึงทำให้มีจุดแข็งในเรื่องของการพัฒนาส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ส่วน โอกาส กลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอบุณฑล จังหวัดเชียงราย ก็ยังมีโอกาสในการพัฒนา ซึ่งจะเห็นได้จากงานประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญของวัดและชุมชน ประชาชนจะมาปรึกษาหารือทางวัดขอความคิดเห็น เสนอแนะอยู่เสมอ ส่วน จุดอ่อน วัดและชุมชนยังมีข้อบกพร่องในการพัฒนาการมีส่วนร่วม คือ ขาดการเข้าถึง ข้อมูลต่าง ๆ ที่ต้องการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน เช่น การใช้เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาท ตัวอย่าง โทรศัพท์มือถือ ที่ปัจจุบันมีการพัฒนาให้สามารถใช้โปรแกรม Facebook, Line เป็นต้น จะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ที่จะสามารถพัฒนาให้เกิดการมีส่วนร่วมได้มากยิ่งขึ้น และ ภัยคุกคาม ที่มาจากกระแสสังคมที่มีการพัฒนาเร็วยิ่งขึ้น ซึ่งการมีส่วนร่วมระหว่างวัดและชุมชนในปัจจุบันก็ถูกคุกคามด้วย ทั้งปัจจัยภายนอกคือการมีสิ่งเร้าใจ ความทันสมัยใหม่ อาจจะดีกว่าและประหยัดกว่า และเสียเวลาน้อยกว่า เช่น เทคโนโลยีที่ถูกพัฒนาขึ้นมาแทนที่การมีส่วนร่วมแบบเดิมที่ต้องไปฟังเทศน์บนศาลาใช้เวลาเป็นชั่วโมง แต่เทคโนโลยีสามารถพัฒนาให้สิ่งที่เทศน์เหล่านั้น สั้นลง เรียบง่าย เข้าใจง่าย และเสียเวลาน้อยกว่า ปัจจัยภายใน คือการคุกคามกันเอง การใส่ร้ายกันเอง จึงทำให้ต้องพัฒนากลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชนให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษากลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอบุณฑล จังหวัดเชียงราย กล่าวได้ว่า

1. การศึกษาสภาพปัญหาการมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน พบว่า การเข้าไปมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน เมื่อเรียงตามรายประเด็นพบว่า ค่าเฉลี่ยสูงสุดคือ วัดกับชุมชนมีความเข้าใจกันและสามัคคีกัน ($\bar{X} = 4.75$) ซึ่งพอจะสรุปได้ว่า วัดและชุมชนต่างพึ่งพาอาศัยกันเป็นส่วนใหญ่ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ที่เป็นทางการคือ กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และการนัดกันประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นหรือแนวทางการพัฒนาชุมชน ส่วนที่ไม่เป็นทางการคือ การพบปะสนทนาตามสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน เช่น ในวัด ตลาด เป็นต้น ซึ่งทำให้ในบางครั้งงานทุกอย่างก็สามารถลุล่วงลงไปได้เพราะชุมชนและมีความหลากหลายของแนวคิดและความถนัด ซึ่งสอดคล้องกับ พระมหามงคกานต์ ฐิตตธมโม (2553: 2) ในประเด็นของความหลากหลายในความแตกต่างในเรื่องประเพณีวัฒนธรรม และความแตกต่างด้านเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา ลัทธิ ความเชื่อ หลักการอยู่ร่วมกันในกระแสสังคมพหุวัฒนธรรมตามหลักการของแต่ละศาสนา คือการอยู่ร่วมกันของชุมชนชาวพุทธ คือการรักษาศีล 5 พุทธาโธระไม่สร้างความแตกแยกให้เกิดในชุมชน ทำตนให้เป็นประโยชน์ ชุมชนชาวคริสต์ส่งเสริมให้มีการเปิดกว้างแต่ละชุมชนสู่สังคมอย่างเท่าเทียมกัน ให้ทุกคนหันมาเข้าใจความแตกต่างกับความรู้ที่มีอยู่

2. กลยุทธ์การมีส่วนร่วมของวัดและชุมชนที่จัดทำขึ้น พบว่า ค่าเฉลี่ยสูงสุด คือประชาชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการทำงาน ($\bar{X} = 4.47$) โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนจะแบ่งตามอายุ ความถนัด อาชีพ และเพศ ซึ่งจะมีการมอบหมายงานจากผู้เชี่ยวชาญในการทำกิจกรรมนั้น ๆ สอดคล้องกับ ประเวศ วะสี (2557: 45) ได้กล่าวถึงปัญหาของการพัฒนาชุมชน คือการขาดการเรียนรู้ในการค้นหาและการมองข้ามทุนของชุมชน ถูกครอบงำจากทุนภายนอก อันเกิดจากการส่งเสริมการพัฒนาของภาครัฐ จนทำให้ชาวบ้านขาดความมั่นใจ ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ พึ่งตนเองไม่ได้ รอคอยงบประมาณช่วยเหลือ จนทำให้ไม่พัฒนาศักยภาพของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับ อภิชาติ พันธเสน (2559: 11) แต่หลายครั้งพบว่าปัญหายังคงดำรงอยู่ อันเนื่องมาจากการไม่ได้รับการแก้ไขอย่างถูกต้อง

เหมาะสม หรือการไม่คำนึงถึงปัญหาและความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง ละเลยอัตลักษณ์ และวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชนและชุมชนในพื้นที่ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าสังคมไทยยังขาดการเรียนรู้ การป้องกัน แก้ไข และปรับเปลี่ยนความขัดแย้ง ตลอดจนการเยียวยาและสร้างความสมานฉันท์ให้เกิดขึ้นอย่างเหมาะสม

3. การประเมินกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน พบว่า การส่งเสริมการมีส่วนร่วมที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการร่วมกันภายในวัดและชุมชน ($\bar{X} = 4.73$) คือ การมีส่วนร่วมที่เป็นทางการ คือ มีการนัดแนะ สถานที่ เวลาที่จะทำกิจกรรมหรือปรึกษาหารือข้อยุติหรือกิจกรรมนั้น ๆ ส่วนการมีส่วนร่วมแบบไม่เป็นทางการ คือ การพบปะหรือกันทั่วไป อย่างเช่นพบกันถามปัญหาหรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นทั่วไป และนอกจากนั้นการประเมิน กลยุทธ์การมีส่วนร่วม ก็ได้ประเมินจากผลวิเคราะห์ ข้อมูลโดยการ SWOT Analysis พบว่า Matrix ที่ได้ผลจากการประเมินค่าเฉลี่ยกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอบุณฑล จังหวัดเชียงราย ค่าเฉลี่ย สูงสุดอยู่ระหว่าง Strengths และ Opportunities ซึ่งตัดกันที่ 1.5,1 ดังนั้นกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับ ชุมชน ตำบลต้า อำเภอบุณฑล จังหวัดเชียงราย อยู่ในสถานการณ์ที่มีจุดแข็ง คือในวัดกับชุมชนซึ่งอยู่นอกตัวเมือง ของจังหวัดที่มีสภาพเป็นชนบทถึงแม้ว่าจะได้รับพัฒนาแล้ว การแข่งขันในการครองชีพน้อยกว่าคนในตัวเมือง และภายในชุมชนยังมีความสามัคคีกัน จึงทำให้มีจุดแข็งในเรื่องของการพัฒนาส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วม ระหว่างวัดกับชุมชน ส่วน โอกาส กลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ตำบลต้า อำเภอบุณฑล จังหวัด เชียงราย ก็ยังมีโอกาสในการพัฒนาซึ่งจะเห็นได้จากงานประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญของวัดและชุมชน ประชาชน จะมาปรึกษาหารือทางวัดขอความคิดเห็นเสนอแนะอยู่เสมอ ส่วน จุดอ่อน วัดและชุมชนยังมีข้อบกพร่องในการ พัฒนาการมีส่วนร่วม คือ ขาดการเข้าถึงข้อมูลต่าง ๆ ที่ต้องการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน เช่น การใช้เทคโนโลยี เข้ามามีบทบาท ตัวอย่าง โทรศัพท์มือถือที่ปัจจุบันมีการพัฒนาให้สามารถใช้โปรแกรม Facebook, Line เป็นต้น จะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ที่จะสามารถพัฒนาให้เกิดการมีส่วนร่วมได้มากยิ่งขึ้น และภัยคุกคามที่มาจากกระแสสังคมที่มีการพัฒนาเร็วยิ่งขึ้น ซึ่งการมีส่วนร่วมวัดและชุมชนในปัจจุบันก็ถูกคุกคามด้วย ทั้งปัจจัย ภายนอกคือ การมีสิ่งเร้าใจ ความทันสมัยใหม่ อาจจะดีกว่าและประหยัดกว่า และเสียเวลาน้อยกว่า เช่น เทคโนโลยี ที่ถูกพัฒนาขึ้นมาแทนที่การมีส่วนร่วมแบบเดิมที่ต้องไปพึ่งเทศน์บนศาลาใช้เวลาเป็นชั่วโมง แต่เทคโนโลยีสามารถ พัฒนาให้สิ่งที่เทศน์เหล่านั้น สั้นลง เรียบง่าย เข้าใจง่าย และเสียเวลาน้อยกว่า ปัจจัยภายใน คือ การคุกคามกันเอง การใส่ร้ายกันเอง จึงทำให้ต้องพัฒนากลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชนให้ดียิ่งขึ้นต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะการนำผลวิจัยไปใช้

1. การศึกษาสภาพปัญหาการมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชนควรศึกษาสภาพปัญหา ที่เกิดขึ้นอย่างทั่วถึง และแท้จริงภายในวัดและชุมชน

2. การจัดทำกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ควรมีการพัฒนาสร้างเครื่องมือที่ทันสมัยต่อความ เปลี่ยนแปลงของโลกาภิวัตน์

3. การประเมินกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ควรประเมินกลยุทธ์เพื่อให้แน่ใจว่ากลยุทธ์ ที่กำหนดขึ้นมีความเหมาะสมกับความต้องการและสถานการณ์ของวัดและชุมชนหรือไม่

2. ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาปัญหาและแนวทางในการกำหนดทิศทางกลยุทธ์การมีส่วนร่วมระหว่างวัดกับชุมชน ที่ครอบคลุม

2. การวิจัยครั้งต่อไปอาจศึกษาการมีส่วนร่วมรูปแบบ บ้าน วัด โรงเรียน ให้เกิดการพัฒนามากยิ่งขึ้นเพื่อ สนับสนุนให้ภายในชุมชนเกิดความสามัคคียิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- จิระพรรณ กาญจนะจิตรา. (2530). การพัฒนาชุมชน (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ. (2540). สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- ทองชัย บุณยพิสุทธิ์. (2545). บทบาทวัดกับชุมชนเมืองบางรัก กรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพัฒนาชนบทศึกษา, มหาวิทยาลัยมหิดล
- ประเวศ วะสี. (2557). ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นคน ศักยภาพแห่งความสร้างสรรค์. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน
- พระมหากฤษฎา นันทเพชร. (2540). ทศนคติของพระสงฆ์ต่อบทบาทการพัฒนาสังคม, วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- พระมหามงคลกานต์ ฐิตตธมโม. (2553). การอยู่ร่วมกันในสังคมวัฒนธรรมในประเทศไทย. กรณีศึกษาพหุวัฒนธรรม ในอำเภอเมือง เชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พระไพศาล วิสาโล. (2534). สถานะและชะตากรรมของมนุษย์ในยุคคอมพิวเตอร์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกลดคิมทอง.
- พระครูอุดมธรรมนิเทศ, ดร. (2558). เอกสารประกอบการสอนวิชา การบริหารงานพัฒนา DS8717 Development Administration, สำนักวิชาสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย.
- ศุภสวัสดิ์ ชัชวาล. (2545). การปกครองท้องถิ่นกับการมีส่วนร่วมของประชาชน, กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อภิชัย พันธเสน. (2559). แนวคิด ทฤษฎี และภาพรวมของการพัฒนา. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน)
- Hamel. G. and Prahalad. C.K. (1994). Competing for the Future. Boston, MA: Harvard University Press.